

Мушкевич Мирослава Іванівна
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри медичної психології та
безпеки життєдіяльності Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї, ЯКА МАЄ ДИТИНУ З АУТИЗМОМ

У цілому в світі числиться приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного та фізичного розвитку. Це становить 1/10 частину населення нашої планети. Всього у світі близько 200 мільйонів дітей з проблемами у розвитку, з них 3% народжуються з вадами інтелекту та 10% з іншими психічними та фізичними вадами. Статистика свідчить, що психічний розвиток дошкільників викликає занепокоєння вже з народження: кількість здорових новонароджених упродовж останніх років зменшилася з 48% до 36%; фізіологічна зрілість знизилась у 80% немовлят; перинатальне ураження центральної нервової системи відзначається у 70% новонароджених.

Існують дані щодо збільшення кількості дошкільників з обмеженими можливостями здоров'я [4], погіршення регуляторних механізмів у 67% дітей дошкільного віку [2], близько 50% дошкільників мають донозологічні відхилення, а 30% часто хворіють [3], у дітей 4-7 років збільшилася кількість невротичних реакцій, які за сприятливого перебігу зникають через 1-2 роки, за несприятливого – з'являються невротичні симптоми та патологічне формування особистості [1].

Визнаючи значущість цієї проблеми, варто зазначити: досі недостатньо вивчено чимало питань впливу сімейних чинників та показників біологічного, особистісного, екологічного та соціального характеру батьків на психічний розвиток дитини з аутизмом; вирішення цих питань необхідне для теоретичної розробки проблеми цієї категорії дітей, розширення й уточнення знань про їхні психічні особливості, визначення механізмів розвитку та комплексної реабілітації в умовах сім'ї.

Сім'я часто виступає як чинник сенсibilізації її члена до психічної травми, а саме:

- Одна і та ж патогенна ситуація може викликати різні травмуючі дії залежно від особистісних особливостей індивіда, які визначають його чутливість до травми.

- Чим чутливіша нервова система, тим менше інтенсивної травми достатньо для порушення її діяльності

Сім'я також може виступати як чинник, який закріплює дію психічної травми:

- Психічна травма може викликати різні реакції як самого індивіда, так і сім'ї. В одних випадках це реакції протидії — вони спрямовані на швидку ліквідацію психічної травми і її наслідків.

- У інших випадках реакції можуть бути прямо протилежними — вони так чи інакше стимулюють травму, заважають її ліквідації.

- У результаті дії таких реакцій травма «хроніфікується», «закріплюється».

У свою чергу стійка хвороба дитини може викликати у батьків хронічну пригніченість і безпорадність, відчуття напруженості і незахищеності, агресію і тривогу, що дуже ускладнює нормальну взаємодію в сім'ї, негативно впливаючи на повсякденне життя дитини, життєвий світ і батька, і матері відчуває на собі неабиякі руйнівні впливи. Вони намагаються терміново змінювати життєвий задум, відмовлятися від своїх мрій, планів, сподівань; прагнуть відгородитися від друзів, знайомих, колег, уникнути контактів з оточуючими. Батьки перестають відчувати себе господарями власного життя, від них вже ніби нічого не залежить, майбутнє дитини сприймається вкрай песимістично, страх, що вона ніколи не пристосується до життя, не зможе бути хоча б частково працездатною, спроможною існувати самостійно, стає тяжким випробуванням для батьків. Водночас ніби назавжди звужується і власний обрій кожного з дорослих. Колишні професійні, особистісні, творчі плани раптом стають неактуальними, власне майбутнє сприймається як безбарвне, безперспективне. Оскільки серед найближчого оточення хронічно хворої дитини найбільший тягар лягає на маму і тата, це викликає повну зміну усіх їх ролей. На сьогоднішній день основна робота фахівців спрямована власне на саму дитину, підвищення її рівня психологічного і соціального розвитку, тобто

уже на наслідок. При цьому мало уваги звертається на саму причину позитивної, негативної чи відсутньої динаміки такого розвитку.

У нашій практичній роботі психологічний супровід сім'ї, яка має дитину з аутизмом, спрямований на:

- забезпечення і підвищення рівня знань і компетенції батьків щодо індивідуально-психологічних та фізичних особливостей дитини,
- покращення індивідуальних та емоційних показників батьків,
- оптимізацію особливостей сімейної взаємодії,
- формування оптимальної моделі поведінки у системі батьківсько-дитячих стосунків для профілактики негативних тенденцій і пошуку функціональних шляхів входження дитини у соціум.

При цьому батьки (мами і тати) активно залучаються до семінарів-тренінгів, діагностичних та терапевтичних процедур, круглих столів, нарад, а надалі діляться своїм досвідом з іншими батьками.

Мета запропонованого нами психологічного супроводу сім'ї, яка має проблемну дитину, спрямована на підвищення обізнаності та компетентності знань батьків проблемних дітей про особливості поведінки, особливості захворювання, стилі батьківського виховання, особливості сімейного функціонування. Це все стимулюватиме позитивну динаміку розвитку дитини на психологічному, фізичному і соціальному рівнях.

Такий вид роботи допомагає:

- Зменшити кількість невротичних реакцій у дітей дошкільного віку.
- Доведено, що за сприятливого перебігу негативні реакції зникають через 1-2 роки.
- За несприятливого перебігу, з'являються невротичні симптоми та патологічне формування особистості.

У ході представленого нами психологічного супроводу ми використовуємо такі методи і засоби:

Домашній відеотренінг (ДВТ), спрямований на систему «батьки – діти» з урахуванням того, що діти і батьки завжди прагнуть до налагодження контакту між собою; діти, навіть з порушеним психічним розвитком, постійно посилають

сигнали контакту; батьки відповідають за добре самопочуття своїх дітей (записують ситуації, які трапляються щоденно (ігри, харчування, шкільна діяльність тощо). Акцентується увага на тих моментах, де спілкування було успішним. Ці ситуації демонструють сім'ї на наступній зустрічі та обговорюють із батьками (батьки мають змогу бачити, що навіть у дуже складних ситуаціях вони є успішними, дізнаються, що елементи спілкування створюють ефективний контакт, що допомагає обрати кращий варіант спілкування з дітьми). Переглядаючи відео, батьки отримують підтвердження власних здібностей і можливостей (все це дає підставу для розвитку турботливого, відповідального ставлення до своїх дітей, що є основними критеріями побудови правильної системи їх виховання та навчання). Застосовуючи ДВТ, батьки дитини з аутизмом вчаться збільшувати кількість моментів позитивної інтеракції; знаходити ресурси у поведінці своєї дитини. Відеозйомки родинами дітей з аутизмом дали змогу виявити зайву ініціативність батьків (вони часто роблять замість дитини те, що вона здатна зробити сама, чим блокують розвиток дитини); багато ініціатив з боку дітей виникає з почуття страху чи при низькому рівні відчуття безпеки; батьки часто не зауважують ініціатив, контакту з боку дітей, оскільки занадто опікуються ними. Це створює бар'єри у процесі ефективного психічного розвитку дітей з аутизмом. ДВТ прискорює подолання деструктивних форм поведінки завдяки тому, що побачене на власні очі є переконливішим, ніж декілька разів почуте. Праця з родинами аутичних дітей за допомогою ДВТ дає змогу створювати можливості успішної комунікації у взаєминах; вирішувати проблемні ситуації, які виникають у взаєминах; батькам “з боку” побачити власне ставлення до дітей; виявити позитивні моменти, що дають змогу поліпшувати самосприйняття і самоповагу, розвивати оптимальний шлях спілкування та самовираження.

Ще один метод психологічного супроводу – сімейне читання: рекомендується читання багаторазове, повільне, ретельне, виразне. Таким чином дитина за допомогою дорослого знайомиться з літературними образами героїв, усвідомлює логіку подій і обставин. Багаторазове перечитування одних і

тих самих творів та багаторазові роз'яснення батьків допомагають дитині навчитися краще розуміти себе і оточуючих, знижують тривожність дитини, підвищують її впевненість у собі.

Активно використовується метод спільного малювання, коли батьки активно описують словами все, що малюють, терпляче пояснюють дитині послідовність малювання, називають кожну деталь. Така робота сприяє розвитку сприйняття, уяви дитини, вчить її взаємодіяти з дорослими. Якщо дитина не хоче або не може малювати сама, дорослі самі водять її рукою. При спільному малюванні батьки можуть самі намалювати, наприклад, машину, але “забути” домалювати, наприклад, одне колесо. Вони просять дитину домалювати картинку.

Для того, щоб дитина відчувала себе впевненою в дитячому колективі, ми допомагаємо батькам зрозуміти що бажаним є, щоб батьки або інші близькі дорослі (бабуся, дідусь) якомога частіше відвідували групу в дитячому садку або клас. У школі вони можуть проводити з дітьми лише перерви, допомагаючи налагодити контакт з однолітками, або ж бути присутнім разом з ними на уроці. Така форма роботи зміцнює контакт батьків і педагога, допомагає виробити їм ефективну програму взаємодії з дитиною, яка має аутизм.

Дотримання режиму розпорядку дня для дитини з аутизмом – ще один метод психологічного супроводу. Це є однією з найважливіших умов успішної адаптації дитини для того, щоб вона відчувала себе в безпеці. Бажано, щоб основні режимні моменти не тільки проговорювалися і дотримувалися дорослими, а й були зображені у вигляді зрозумілих дитині піктограм в зручному для неї місці. Батьки дитини з аутизмом завжди повинні пам'ятати: аутична дитина вкрай консервативна, будь-яка, навіть маленька зміна в режимі, в оточенні, в одязі може викликати самоагресію. Тому краще постаратися не провокувати самоагресію, підтримуючи звичний для дитини порядок речей.

Дуже ефективним для дитини з аутизмом є метод створення сімейних ритуалів – для забезпечення її спокою і впевненості в собі, наприклад, вечірні ритуали включають в себе такі види взаємодії, як прогулянка, чаювання,

спільне читання, масаж. Все це підготує дитину з аутизмом до процедури укладання в ліжку і забезпечать спокійний сон.

До методів психологічного супроводу відносять і щоденне спілкування з дитиною, коли батьки повинні приділяти особливу увагу відпрацюванню навичок спілкування, а саме багаторазове повторення, обговорювання, програвання певних, важливих для дитини ситуацій. Це сприяє створенню у дитини нових стереотипів, які допоможуть їй в подальшому житті.

Важливим методом психологічного супроводу сім'ї, яка має проблемну дитину, ми вважаємо використання холдинг-терапії, так як саме цей метод:

1. Сприяє зменшенню, пом'якшенню аутизму, встановленню більш адекватного емоційного контакту між дитиною і батьками.

2. Гіперсензитивність багатьох дітей істотно пом'якшується, зменшуються страхи, засновані на гіперсензитивності дитини.

3. Практично всі батьки відзначають збільшену активність дітей, посилення або прояв інтересу до навколишнього, зростання цікавості дитини.

4. Посилюється прихильність дітей до близьких людей.

5. Практично всі діти приблизно через два тижні холдинг-терапій проявляють велике бажання і можливість взаємодіяти.

6. Про всіх дітей кажуть, що вони стали менше примхливими, більше слухняними.

7. У дітей відбувається помітне поліпшення в освоєнні побутових навичок.

8. У більшості дітей помітний прогрес в розвитку мови.

Холдинг-терапія справляє позитивний вплив на батьків у тих сім'ях, де вона застосовувалася не менше трьох місяців: а) батьки вже після перших 4-5 сеансів холдинг-терапії відзначають, що відчують себе більш впевнено у відносинах з дитиною: зникає тривога, пов'язана з власною неспроможністю налагодити контакти з дитиною; б) батьки краще розуміють дитину, її проблеми, бажання; в) холдинг-терапія допомагає в короткий термін подолати дистанцію між фахівцями і батьками, навчити батьків прийомам емоційної роботи з дитиною, дати їм необхідні навички управління афектним станом дитини, стимуляції її розвитку; г) холдинг-терапія не тільки дає батькам

необхідні навички корекційного впливу, вона зобов'язує їх до регулярної роботи з дитиною.

Таким чином, можемо зробити висновок, що при супроводі дитячо-батьківських відносин робота психолога спрямована на підвищенні відчуття батьківської компетентності через виявлення позитивної батьківської поведінки (увага батьків до дитини, чуйність, адекватність); ігри з дитиною і батьками сприяють зняттю емоційної напруги і зближенню дитини і батьків; використання методів ігрової та арт-терапії дає дитині досвід емоційної близькості з батьками, сприяє виявленню та подоланню зон емоційного напруження у стосунках; у разі присутності на заняттях психолога інших членів сім'ї, необхідно їх включення в ігрову та творчу діяльність, що є стимулом для створення сімейної згуртованості, привносить у сімейні стосунки відчуття невимушеності, взаємної зацікавленості. Таким чином, при супроводі сім'ї, яка має аутичну дитину, вивчається сім'я, як система на рівні 3 підсистем: шлюбна (подружня), батьківська, сиблінгова.

Список використаних джерел

1. Висковатова Т. П. Особенности субъектно-объектных отношений в социальном взаимодействии при аномальном развитии / Т. П. Висковатова, А. Л. Душка // Наука і освіта = Наука и образование = Science and education : [Науково-парктичний журнал Південно-наукового Центру АПН України]. – 01/2009 . – N1/2 . – С. 37-41.
2. Вплив забруднень навколишнього середовища на стан здоров'я населення промислових районів / [В.Я.Уманский, Л.А.Сергеева, В.М.Черенков, М.А.Цуркан] ; Донецький державний медичний університет імені М.Горького // Вестник гигиены и эпидемиологии. – 2003. – Т. 7, № 1. – С. 9–16.
3. Карімова Р.Б. Особливості порушень психічного розвитку дошкільників із церебрально-органічною патологією та основи їх комплексної корекції...автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.08 / Р.Б. Карімова ; Ін-т спец. педагогіки АПН України. – К., 2002. – 40 с.
4. Солодянкіна О.В. Воспитание ребенка с ограниченными возможностями здоровья в семье [Практическое пособие] / Солодянкіна О.В. – М. : АРКТИ, 2007. – 77 с. – (Серия «Коррекционная педагогика»).